→ Hazırlayanlar: Ahmet Selçuk NALBAT
F. Seda GÜLEN

BÖLÜM 1

DTÖ, Bölgesel Ticaret Anlaşmaları ve Türkiye

Günümüzde uluslararası ticaretin yasal temelleri Dünya Ticaret Örgütü (DTÖ) Anlaşmaları ile belirlenmektedir. Bu bağlamda DTÖ Anlaşmaları bağlayıcıdır ve DTÖ üyelerinin ticaret politikalarını bu anlaşmalar çerçevesinde belirlemeleri gerekmektedir. DTÖ'nün GATT'ın yerini almasıyla, anlaşmalara konu olan alanlar da genişlemiştir. GATT genellikle malların ticaretini kapsarken, DTÖ Anlaşmaları hizmetlerin ticareti ve fikri mülkiyet hakları gibi farklı konuları da kapsamaktadır.

BÜYÜK BUNALIM: 1929 VE SONRASI

Ekim 1929'da Amerika'dan başlayarak Batı Avrupa'ya yayılan ve giderek tüm dünyayı etkisi altına alan ekonomik bir durgunluk süreci başlamıştır. Krizin sıçradığı bölgelerde yüzlerce banka iflas etmiş, binlerce fabrika kapanmış, işsizlik yüzde 20-25'lere yükselmiş ve daralan talebin etkisiyle ciddi deflâsyonlar görülmüştür. "Büyük Bunalım"ı izleyen yıllarda, dünya ticaretinde uluslararası işbirliğinden tümüyle uzak bir dönem yaşanmıştır. Ülkeler, içinde bulundukları dış ödemeler dengesi ve işsizlik sorunlarının çözümüne yönelik olarak dış ticaret politikalarını şekillendirmişlerdir. Bu çerçevede uygulanan koruyucu dış ticaret politikaları rekabetçi devalüasyonlara ve tarifelerin yükseltilmesi araçlarına başvurularak yürütülmüştür. Ülkeler arası ticari ilişkiler, sadece ikili anlaşmalar çerçevesinde düzenlenmiştir.

ÇOK TARAFLI TİCARET SİSTEMİ

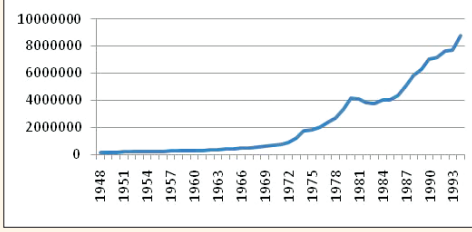
Büyük bunalım, ülkelerin içerde ve dışarıda sosyal ve siyasi ilişkiler ağına etki ederek, İkinci Dünya Savaşı'nın önemli sebeplerinden birini teşkil etmiştir. Ekonomik bunalım ve savaş sonrası koşullar, ülkeler arası ekonomik koruma duvarlarının kaldırılarak daha serbest koşulları içeren bir dizi ticaret prensibinin ikili ya da bölgesel oluşumların ötesinde tüm taraf ülkelerce kabul edilmesine dayalı refahın artırılabileceği fikrini uluslararası gündeme taşımıştır. Böylece ülkeler arası ticaretin çok taraflı uzlaşıya dayalı bir sisteme oturtulması süreci başlamıştır. Bu çerçevede 1947 yılında Ticaret ve Gümrük Tarifeleri Genel Anlaşması (General Agreement on Tariffs and Trade, GATT) imzalanmıştır.



GATT ANLAŞMASI DÖNEMİ: 1947-1994

İkinci Dünya Savaşı sonrasında, uluslararası likidite sorunu ile mali güvensizliğin hâkim olduğu iktisadi ortamın iyileştirilmesi ve ülkelerin kalkınma yolunda desteklenmesi için Uluslararası Para Fonu ve Dünya Bankası kurulmuştur. Korumacılığın hâkim olduğu ülkeler arası ticaret politikalarının serbestleştirilmesine yönelik olarak Uluslararası Ticaret Örgütü (UTÖ) kurulması planlanmıştır. Bu amaçla Havana'da 150 ülkenin katılımıyla müzakereler gerçekleştirilmiş ancak söz konusu örgütün kurulması konusunda uzlaşı sağlana-

Şekil 1: Dünya Ticaret Hacmi, 1948-1994 (Milyon Dolar)



mamıştır. UTÖ müzakereleri devam ederken 23 ülke, kendi aralarında gümrük vergilerinin düşürülmesine yönelik olarak "Ticaret ve Gümrük Tarifeleri Genel Anlaşması'nı (GATT) imzalamıştır.

1947 yılının Ekim ayında imzalanan GATT Anlaşması 1 Ocak 1948 yılında yürürlüğe girmiş ve içeriğinde yer alan prensipler ve kurallar, Dünya Ticaret Örgütü'nün (DTÖ) faaliyete geçtiği 1 Ocak 1995 yılına kadar geçen süre içerisinde ülkeler arası mal ticaretinde geçerliliğini korumuştur. Söz konusu dönemde dünya ticaret hacminde, Seksenli yılların başlarındaki düşüş hariç tutulduğunda, devamlı bir artış görülmüştür. (Bkz: Şekil 1)

DTÖ kurulana kadar geçen süre içinde GATT Anlaşması'nın, "Round" adı verilen müzakere turları çerçevesinde, ticaretin serbestleştirilmesine yönelik olarak geliştirildiği görülmektedir. Örneğin, 1964-1967 yılları arasında gerçekleştirilen Kennedy Round'a katılan 62 ülke anti damping önlemleri konusunda anlaşmaya varmış ve GATT Anlaşması'nın kapsamı anti damping önlemlerini kapsayacak şekilde genişletilmiştir. 1947-1995yılları arasında gerçekleştirilen müzakere raunları ve müzakerelere katılan ülke sayısı aşağıda sunulmuştur.

TABLO I - DTÖ Kurulana Kadar Geçen Sürede Yapılan Müzakere Turları

YIL	YER	MÜZAKERE KONULARI	ÜLKE
1947	Cenova (İtalya)	Tarifeler	23
1949	Annecy (Fransa)	Tarifeler	13
1951	Torquay (İngiltere)	Tarifeler	38
1956	Cenova (İtalya)	Tarifeler	26
1960-61	Cenova (İtalya)	Tarifeler	26
1964-**1967**	Cenova (İtalya) **Kenndy Round**	Tarife ve Anti Damping Önlemleri	62
1973-**1979**	Cenova (İtalya) **Tokyo Round**	Tarife ve Tarife Dışı Engeller	102
1986-**1994**	Cenova (İtalya) **Uruguay Round**	Tarife Dışı Engeller, Hizmetler, Fikri Mülkiyet Hakları, Anlaşmalıkların Halli Mekanizması, Tekstil, Tarım, DTÖ'nün Kurulması	123

URUGUAY ROUND: 1986-1994

GATT Anlaşması çerçevesinde gerçekleştirilen son müzakere turu Uruguay Round'dur. 1986-1994 yılları arasında, 123 ülkenin iştirakiyle Cenova'da gerçekleştirilen müzakerelerde, ticarete konu malların tamamına yakın bir kısmı kapsanmıştır. Uruguay Round'da mal ticaretinin kapsamının genişletilmesi dışında dünya ticaret sistemine eşsiz katkılar söz konusudur. Hizmet sektörü ve fikri mülkiyet hakları konularında çok taraflı iki anlaşma imzalanmış, taraf ülkeler arasında anlaşmazlık çıkması durumlarında kullanılabilecek "anlaşmazlıkların halli mekanizması" ve taraf ülkelerin ticari açıdan hukuki ve usulî koşullarının şeffaf hale getirilmesine yönelik "Şeffaflık Mekanizması" önerilmiştir. Ayrıca bugün DTÖ kısa adıyla bildiğimiz Dünya Ticaret Örgütü, Uruguay Round sonunda kurulmuş olup ülkeler arası ticari alanda GATT Anlaşması'nın yerini almıştır. Uruguay Round sonucundaki GATT anlaşması, geliştirilen kapsam ve getirilen yeni yaklaşımlar dikkate alınarak 1947 yılında imzalanan ilk anlaşmadan ayrı tutularak GATT 94 olarak isimlendirilmiştir. Hemen ifade etmek gerekir ki; DTÖ GATT Anlaşması'nın yerini alırken, GATT Anlaşması, DTÖ çatısı altında yer alan 60'a yakın anlaşmadan biri haline gelmiştir.

DTÖ: 1994-...

DTÖ, 153 ülkenin üyesi olduğu; Ticaretin serbestleştirilmesi için kurulmuş bir örgüttür. Ticaret anlaşmalarının müzakere edildiği bir forumdur. Anlaşmazlık durumlarında sorunların çözüldüğü yerdir. Ticaret kurallarının uygulanmasından sorumlu örgüttür.

DTÖ çok taraflı müzakereler sonucunda ortaya çıkmıştır ve müdahil olduğu konuların kapsamı, içeriği müzakereler sonucunda belirlenmiştir. DTÖ şu anda, ileriki bölümlerde bahsedilecek olan 2001 yılında başlayan DOHA KALKINMA GÜNDEMİ müzakerelerine ev sahipliği yapmaktadır.

Öte yandan DTÖ bir kurallar topluluğudur. Kuralları ihtiva eden anlaşmalar taraf ülkeler arasındaki uluslararası ticaretin hukuki zeminini oluşturmaktadır. Dolayısıyla taraflar arasında meydana gelebilecek anlaşmazlıklar, anlaşmalar çerçevesinde hukuki zemine bağlı olarak çözülmektedir. Belli usullerin takibini içeren çözüm mekanizması "Anlaşmazlıkların Halli Mekanizması" olarak isimlendirilmektedir.

DTÖ'DE TEMEL PRENSİPLER

Tekstilden bankacılığa, telekomünikasyondan fikri mülkiyet haklarına kadar pek çok konunun kapsamı altına girdiği DTÖ anlaşmalarının tamamında geçerli olan ve değişmeyen temel bazı prensipler bulunmaktadır. Söz konusu prensipler:

● **Ayrımcılık yapılmamalıdır:** En Çok Kayrılan Ülke (EÇKÜ) Prensibi (Most Favored Nation Principle, MFN): DTÖ üyesi bir ülke, başka bir ülkeye daha düşük bir tarife oranı öngörmüşse, MFN prensibi gereği, diğer DTÖ üyesi ülkeleri de söz konusu elverişli tarife-



den yararlandırmak durumundadır. Daha genel bir ifadeyle; bir üye ülke, herhangi bir ülkeye tanıdığı özel tarife rejimini, koşulsuz olarak tüm üye ülkelere uygulamak zorundadır. Bu kuralın çeşitli istisnaları bulunmaktadır. Gümrük birlikleri, bölgesel ticaret anlaşmaları ve genel preferanslar sistemi gibi gelişme yolundaki ülkeler lehine düşük gümrük vergisi alınması veya gümrük vergisinin alınmaması gibi ayrımcı nitelikteki uygulamalar ile Anlaşma'nın öngördüğü anti-damping ve telafi edici vergiler gibi bazı diğer uygulamaları barındıran anlaşmalar MFN prensibi dışında kabul edilmektedir.

Ulusal Muamele Prensibi: DTÖ üyesi ülkelerin, iç pazara ilişkin düzenlemeleri ve uygulamaları, ithal ve yerli mallar arasında ayrım öngörmemelidir.

- **Ticaret ortamı daha serbest hale getirilmelidir:** GATT Anlaşması'nın imzalandığı tarihten günümüze kadar GATT veya DTÖ şemsiyesi altında gerçekleştirilen tüm müzakere turlarında ülkeler arası ticaretin daha serbest hale getirilmesine ilişkin konular müzakere edilmiştir.
- **İş ortamı mümkün olduğunca öngörülebilir hale getirilmelidir:** Ülkelerin ticari bir engeli ortadan kaldırması kadar önemli başka bir husus, daha sonra ek bir engel getirilmeyeceğinin taahhüt edilmesidir. Örneğin tarife oranlarına ilişkin olarak öngörülebilirliği teminen "bağlı oran(bound rates)"lar belirlenmiştir. Bağlı oran, üye ülkenin taviz listesinde yer alan gümrük vergisi indirme oranlarıdır, bağlı olarak adlandırılmasının sebebi, uygulamada söz konusu oranların yükseltilememesidir. Bir başka deyişle, söz konusu oranlar o üye ülke bakımından bağlayıcı olmakta ve telafi amacıyla müzakere edilmeksizin artırılamamaktadır. Aşağıdaki tabloda DTÖ kurulduktan önce ve sonra ülkelerin tarife indirme yüzdeleri verilmiştir.

Ayrıca ülkelerin ticari kuralların mümkün olduğunca şeffaf ve halka açık olması da öngörülebilirlik açısından önemlidir. Bu çerçevede, DTÖ sisteminde, üye devletlerin Şeffaflık Mekanizması çerçevesinde yükümlülükleri belirtilmiştir.

- **Rekabet teşvik edilmelidir:** DTÖ sisteminde serbest ticaret mutlak değildir. Rekabet ortamının zarar görebileceği durumlarda sistem, tarife korumalarına ya da başka türde korumalara izin vermektedir. Hemen ifade edilmelidir ki, diğer ülkelerle yapılan ticaret sonucunda ülke içi rekabetin olumsuz etkileneceğine dair öngörülerin bilimsel bir temele oturtulması şarttır.
- **Kalkınma ve ekonomik reform teşvik edilmelidir:** DTÖ üyelerinin dörtte üçü gelişmekte ya da piyasa ekonomisine geçiş sürecinde olan ülkelerdir. GATT Anlaşması sonrasındaki anlaşmalar, GATT Anlaşması'yla paralel olarak, gelişmekte olan ülkelere esneklikler ve imtiyazlar sunmaktadır. Örneğin Uruguay Raund sonucunda, gelişmekte olan ülkeler, aynı taahhütleri veren gelişmiş ülkelerden farklı olarak, belirli geçiş süreleri sonunda taahhütlerini uygulamaya koymuşlardır.

ANLAŞMALAR

DTÖ sisteminin özünü 60'a yakın anlaşma oluşturmaktadır. DTÖ anlaşmaları; malları, hizmet sektörünü ve fikri mülkiyet haklarını kapsamaktadır. DTÖ'nün hukuki altyapısını oluşturan anlaşmalar, ekler ve kararlar altı büyük kategoride toplanabilir:

- Çerçeve DTÖ Anlaşması
- GATT Anlaşması
- GATS Anlaşması
- TRIPS Anlaşması
- Anlaşmazlıkların Halli
- Ticaret Politikası Değerlendirmeleri

Tablo 3'te DTÖ Anlaşmalarının temel yapısı sunulmuştur. Tablodan görüleceği üzere, anlaşmaların iki önemli bölümünü işgal eden GATT ve GATS Anlaşmaları, ek anlaşmaları ve ülkelerin piyasalarına diğer ülkeleri kabulüne ilişkin piyasaya giriş taahhütlerini barındırmaktadır.

Ülkeler taahhüt listelerinde (list of commitments) GATT Anlaşması kapsamı altındaki mallar için, bağlı oranları ve bazı tarım ürünleri tarife ve kotalarını; GATS kapsamındaki hizmetler için, belli başlı hizmet sektörü piyasalarına yabancı hizmet sunucularının ne kadar girebileceğini ve MFN prensibini uygulamak istemedikleri takdirde özel olarak izin verdikleri hizmet türlerini belirtir. DTÖ anlaşmaları müzakerelerle oluştuğu için doğası itibariyle durağan değildir. Müzakere turları sunucunda yeni anlaşmalar devamlı olarak eklenmektedir.

TABLO 2 - DTÖ Öncesi ve Sonrası Tarifeler

	DTÖ Öncesi*	DTÖ Sonrası
Gelişmiş Ülkeler	**% 78**	**% 99**
Gelişmekte Olan Ülkeler	% 21	% 73
Geçiş Ekonomileri	**% 73**	**% 98**

Kaynak: DTÖ
* Yüzde mevcut tarife listesi üzerinden satır bazında hesaplanmıştır.

TARİFELER

DTÖ'nün kurulduğu 1995 yılından bu güne kadar olan süre içinde tüm dünya ülkelerinde sanayi ürünlerinde tarifeler, ortalama yüzde altıdan yüzde 40'a varan oranlarda düşürülmüştür. Ayrıca gümrük vergisinden muaf ithal sanayi malların değeri yüzde 20'den yüzde 41'e yükselmiştir. Gelişmekte olan ülkelerden gelişmekte olan ülkelere ihraç edilen sanayi ürünlerinin yüzde dokuzundan, yüzde 15'in üzerinde tarife alınırken bu oran sanayi ürünlerinin yüzde beşinden alınmaya başlanmıştır. 1997 yılında ICT (Bilgi, İletişim, Teknoloji) ürünleri pazarının yüzde 92'sine sahip olan ülkeler, 2000 yılından itibaren bu tür ürünlerde tarifeleri "0"a indirmişlerdir. Gelişmiş ülkelerin bağlı oranları, bağlanan oran sayısı açısından yüzde 78'den yüzde 99'a yükselmiştir. Gelişmekte olan ülkeler açısından söz konusu oran ciddi bir artış göstererek

TABLO 3 - DTÖ Anlaşmalarının Temel Yapısı

Çerçeve Anlaşma	**DTÖ Anlaşması**		
	Mallar	Hizmetler	Fikri Mülkiyet
Temel Prensipler	**GATT**	**GATS**	**TRIPS**
Ek Detaylar	Mallara İlişkin Diğer Anlaşmalar	Hizmetlere İlişkin Ekler	
Piyasaya Giriş Tahütleri	Ülkelerin Taahhüt Listeleri	Ülkelerin Taahüt Listeleri ve MFN İstisnaları	
Anlaşmazlıkların Halli	**Anlaşmazlıkların Halli Mekanizması**		
Şeffaflık	**Ticaret Politikası Bildirimleri (Bkz.)**		

yüzde 21'den yüzde 79'a çıkmıştır. (Bkz.Tablo 2) MFN prensibi gereği herhangi bir anlaşma olmasa dahi anılan tarife indirimlerinden diğer DTÖ üyesi ülkeler de faydalanabilmektedir.

TARIM

GATT 47'de tarım ürünleri ticaretinin kapsandığı görülmektedir. Ancak içeriğinde boşluklar barındıran anlaşmada, sübvansiyon ve ithalat kotası gibi tarife dışı engellerin kullanımına izin verildiğinden, tarım ürünleri ticareti bundan zarar görmüştür. Uruguay Raund'da bu konuda ilk ve kapsamlı bir anlaşma olan Tarım Anlaşması imzalanmıştır. Ayrıca tarım sektörüne yönelik hukuki diğer metinler Marakeş Protokolü ve Reform Programının Net Tarım Ürünleri İthalatçısı Ülkeler İle En Az Gelişmiş Ülkelere Olabilecek Etkilerine Dair Bakanlar Kararı'nda yer almaktadır. Tarım ürünleri anlaşmasıyla getirilen yeni kurallar, piyasaya giriş taahhütlerini, ulusal desteklerin ve ihracat teşviklerinin uygulanma koşullarını kapsamaktadır. - Piyasaya Giriş: Tarım Anlaşması'yla tarifikasyon kuralı getirilmiştir. Tarife dışı engeller tarifeleştirilerek, başka bir deyişle söz konusu engeller eşdeğer ölçüde koruma sağlayan tarifeye dönüştürülerek, aşama aşama azaltılması öngörülmektedir.

● **Ulusal Destekler:** DTÖ Tarım Anlaşması'nda, tarımsal desteğin denge üretim düzeyine etkisi baz alınmaktadır. Bilindiği gibi, tarımsal destekler üretimin denge düzeyinin üzerine çıkmasına yol açarak dampingli fiyatlara yol açabilmektedir. Bu durumun önüne geçebilmek amacıyla destek programları, tarımsal üretimi denge düzeyinin üzerine çıkarıcı etkiye doğrudan sahip olan destekler ile böyle bir etkisi olmayan şeklinde ayrıma tabi tutulmakta ve ilk türdeki destek programlarına izin verilmemektedir.

● **İhracat Teşvikleri:** Tarım Anlaşması'nda ülkelerin tarım ürünlerinde ihracat teşviki uygulamasına izin verilmemektedir. Tarım Anlaşması'nda az gelişmiş ülkeler için istisnai bir durum söz konusudur. Yükselen fiyatlardan zarar görme ihtimali bulunan bahse konu ülkeler için yiyecek yardımı biçiminde ya da IMF ve Dünya Bankası desteğiyle tarımsal ürün tedarikine izin verilmiştir. Tarım anlaşmasında gelişmiş ülkeler tarife oranlarını ve sübvansiyonlarını gelişmekte olan ülkelerden daha fazla ve daha kısa sürede indirmekle yükümlü kılınmıştır.

SPS ÖNLEMLERİ

Ülkeler, ithal edilen bir ürünü tüketicilerin kullanımına sunmadan önce belli önlemler ya da standartlar çerçevesinde denetime tabi tutup, uygun bulunmayan ürünlerin ithalatına kısıtlama getirebilmektedir. DTÖ sisteminde bu tür önlemlere, SPS önlemleri adı verilmektedir. Uruguay Round'da imzalanan SPS Anlaşması DTÖ sisteminin SPS ayağını oluşturmaktadır. Anlaşma çerçevesinde, ülkelerin SPS önlemi almalarına izin verilmekte ancak bahse konu önlemlerin bilimsel bir dayanağının olması gerektiği ifade edilmektedir. Ancak bilimsel bir belirsizliğin olduğu durumlarda vatandaşların güvenliğini riske atmama gayesiyle geçici olmak kaydıyla SPS önlemi alınmasına izin verilebilmektedir. Ayrıca SPS Anlaşması'nda, her üye ülkenin ayrı ayrı standart oluşturması yerine, uluslararası standartların kullanılması önerilmektedir.



Ayrıca Ticarette Teknik Engeller Anlaşması'na (Technical Barriers to Trade Agreement, TBT) göre, ülkelerin çıkardığı düzenlemeler, standartlar, test ve sertifikasyon süreçleri ticaretin önünde gereksiz engel oluşturmamalıdır. Anlaşma, ülkelerin gerekli gördüğü durumlarda, insan, hayvan ve bitki sağlığı söz konusuysa, uygun önlemler almalarına izin vermektedir. Ancak ülkeler arasında ayrımcılık yapılmamalıdır.

TEKSTİL

DTÖ'nün kurulmasından sonra tekstil ve giyim sektörü "Tekstil ve Giyim Anlaşması" ile GATT 94 kurallarına bağlanmıştır. Böylece gelişmiş ülkelerin gelişmekte olan ülkelere uyguladığı kotalar son bulma dönemine girmiştir. 2004 yılı itibariyle tüm ülkeler bu alandaki kotaları sona erdirdiğinden anlaşma amacına ulaşarak misyonunu tamamlamıştır. Bu alanda Doha Kalkınma Gündemi kapsamında müzakereler devam etmektedir.





HİZMETLER

Hizmet Ticareti Genel Anlaşması (General Agreement on Trade in Services, GATS), hizmet sektörünün ilk ve tek uluslararası anlaşmasıdır. Sektörün dünya ekonomisindeki payının hızla artması üzerine, Uruguay Round'da yapılan görüşmeler sonucunda hizmet ticareti konusunda söz konusu anlaşma imzalanmıştır. GATS üç bölümden oluşmaktadır: (1)genel prensipler, (2)belli sektörler için özel kuralların yer aldığı ekler ve (3)sektör piyasalarına diğer ülke hizmet sağlayıcılarının girişine yönelik taahhütler.

Genel Prensipler: ...Anlaşma ile hizmet sağlamanın dört farklı modu belirtilmiştir

Mode1: Hizmetin diğer ülkeden sağlanması örn. iletişim hizmetleri, telefon görüşmeleri.

Mode2: Hizmetin diğer ülke içerisinde alınması, örn. Turizm hizmetleri.

Mode 3: Hizmetin, diğer ülke şirketi tarafından ülke sınırları içinde alınması, örn. bankacılık.

Mode 4: Hizmetin diğer ülke vatandaşı tarafından ülke sınırları içinde alınması, örn. danışmanlık hizmetleri.

MFN prensibi geçerli olduğu GATS Anlaşması çerçevesinde ülkelerin hizmet piyasalarını diğer ülkelere ne kadar açacağı müzakerelerde belirlenmektedir. İstisnai bir durum olarak, GATS Anlaşması'nda üye ülkelere, bir defaya mahsus olarak, herhangi bir ekleme yapılmaksızın ve on yıldan daha uzun olmamak kaydıyla MFN taahhütleri dışına çıkarak kendi listelerini (belirlenen ülkelere belirlenen alt hizmet sektörlerini kapsayacak şekilde) oluşturma hakkı tanınmıştır. Kamu hizmeti alanına giren hizmetler GATS Anlaşması kapsamı dışındadır. Söz konusu hizmetler kavramsal olarak; ticari olarak piyasada sağlanamayan ve başka üreticisi olmayan hizmetler olarak anlaşmada tanımlanmıştır. Şeffaflık prensibi çerçevesinde GATS Anlaşması tüm üye ülkeleri hizmet sektöründe mevcut kanunları, kuralları ve uygulamaları bildirmekle yükümlü tutmuştur. Tablo 3'de şeffaflık başlığı altında yürütülen bahse konu uygulama, DTÖ'nün sisteminin bir parçasıdır.

GATS Anlaşması Ekleri: Bilindiği gibi, bir mal bir sınırdan diğerine geçtiğinde ticareti tamamlanmış olmaktadır. Ancak hizmet ticaretinde daha karmaşık bir durum söz konusudur. Bazı durumlarda kişilerin veya sermayenin dolaşımının engellenmesi hizmetin sağlanmasını tümüyle engelleyebilmektedir. Ya da belli alt hizmet sektörlerinin özel olarak düzenlenmesi gerekmektedir. Daha serbest bir ortamda hizmet ticaretinin eksiksiz bir şekilde gerçekleştirilmesini teminen GATS Anlaşması'na ek anlaşmalar yapılmaktadır. Örneğin; kişilerin Dolaşımına ilişkin ekte, hizmet sunmak üzere gelen diğer ülke vatandaşlarının yerleşim, oturma ve çalışma haklarına ilişkin serbestliği sağlayıcı konulara yer verilmektedir. Finansal hizmetlere ilişkin ekte, finans piyasalarının sağlıklı bir şekilde işlemesini teminen devletlerin alabileceği önlemler ve söz konusu önlemlerin sınırları belirtilmektedir. Telekomünikasyon hizmetlerine ilişkin ekte, yabancı hizmet sunucularının ulusal Telekom hizmetlerinden herhangi bir ayrıma tabi tutulmadan yararlanabilmesine dair maddeler bulunmaktadır. Hava taşımacılığına dair ekte, trafik hakları ve doğrudan ilişkili konuların GATS Anlaşması kapsamı dışında olduğu bildirilmektedir. Yalnızca uçak tamir ve koruma hizmetleri ile hava taşımacılığı hizmetleri pazarlaması ile online rezervasyon hizmetlerinin GATS Anlaşması dahilinde olduğu ifade edilmektedir.

Devam Eden Çalışma: GATS müzakereleri Uruguay Round ile başlamıştır. Ancak Uruguay Round'da ele alınmamış pek çok konu bulunmaktadır. Bu çerçevede 2001 yılında başlayan Doha Kalkınma Gündemi'nin bir bölümü GATS müzakerelerinden oluşmaktadır. Doha Kalkınma Gündemi çerçevesinde hizmet piyasalarına giriş konuları, "acil korunma önlemleri" (emergency safeguard measures), kamu ihaleleri ve sübvansiyon konuları, hizmet sağlayıcının yerine getirmesi gereken yeterlilik koşulları, teknik standartlar ve lisanslama prosedürleri müzakere edilmektedir. Profesyonel hizmetler grubunda yer alan muhasebe hizmetlerine ilişkin kurallar müzakere edilmiş olup, söz konusu kuralların diğer profesyonel kategoride yer alan hizmetlere genişletilmesine ilişkin müzakereler devam etmektedir.

Yukarıda belirtildiği gibi MFN prensibine istisna olarak tüm ülkelere bir defalık istisna listesi hazırlamalarına izin verilmiştir. Ülkelerin hangi ülkeye ne kadar süre ile MFN prensibini işletilmeyeceğine dair listeleri DTÖ sekreteryasına iletilmiş durumdadır. Söz konusu listelerin DTÖ prensipleri çerçevesinde incelenme süreci devam etmektedir. Gelişmiş ülkeler tarafından az gelişmiş ülkelere ayrıcalıklı muamele edilmesine ilişkin müzakereler 2003 yılında tamamlanmış ve kapsam ile yöntem konusunda uzlaşmaya varılmıştır.

FİKRİ MÜLKİYET HAKLARI

TRIPS Anlaşması'yla (Agreement on Trade-Related Aspects of Intellectual Property Rights) uluslar arası ticaret sistemine ilk defa fikri mülkiyet hakları ayağı eklenmiştir. Üç temel anlaşmadan biri olan TRIPS Anlaşması, GATT ve GATS anlaşmalarıyla kıyaslandığında, amaç bakımından farklılık arz etmektedir. İlk iki anlaşma ticaretin nasıl daha serbest hale getirilebileceği sorusu temellinde şekillenirken, TRIPS Anlaşması içerdiği patent, ticari marka, copy right konularında ortak hareket edilmesini, fikri mülkiyet hakları yaptırımları-

nın üye ülkeler tarafından doğrudan uygulanabilir hale getirilmesini amaçlamaktadır. Fikri mülkiyet haklarına ilişkin temel prensipler, TRIPS Anlaşması'nın başlangıç bölümünü oluşturmaktadır. Anlaşmada ayrıca, Paris (fikri mülkiyet hakkında) (1883) ve Berne (edebi eserler ve sanat eserleri hakkında) (1886) konvansiyonlarının asgari korunmayı teminen baz alınmasına dair maddeler yer almaktadır. Ayrıca bahse konu anlaşmaların kapsamı altında olmayan bazı konular TRIPS anlaşmasının kapsamında yer almıştır.

Telif Hakkı: Berne Anlaşması, edebi eserler sanat eserlerinin korunmasına yöneliktir. TRIPS Anlaşması'nda bir adım daha öteye gidilerek bilgisayar programlarının da aynı şekilde korunması öngörülmektedir. Ayrıca uluslararası telif hakkının kiralamalara genişletilmesi de TRIPS Anlaşması kapsamında öngörülmektedir.

Ticari Markalar: TRIPS Anlaşması'nda ne tür işaretlerin ticari marka kapsamında korunabileceği ve bir markanın asgari haklarının neler olduğu tanımlanmaktadır. Ayrıca hizmet markalarının da aynı ticari markalar gibi korunması gerektiği ifade edilmektedir. Coğrafi İşaretler: Coğrafi işaretler, bir malın üretildiği coğrafi bölgeden kaynaklanan karakteristik özelliklerini ifade etmektedir. Bu çerçevede coğrafi işaretlerin malın üretildiği yeri belirtmekten öte bir anlama tekabül ettiğini ifade etmek mümkündür. Yanlış yönlendirmelere sebebiyet verilme ihtimalinin yüksek olduğu coğrafi işaretler konusunda TRIPS anlaşması taraf ülkeleri müzakerelere çağırmaktadır. Şarap üretimine ilişkin coğrafi işaretler konusunda çok taraflı bir onay ve kayıt sürecinin belirlenmesine ilişkin olarak Doha Müzakereleri kapsamında şaraplar ve sonradan yapılan ilaveyle alkoller yer almıştır. Endüstriyel Tasarımlar: TRIPS anlaşmasına göre endüstriyel bir tasarım için en az on yıllık süre boyunca korunma sağlanmalıdır. Ayrıca anlaşma, korunan tasarımın sahibinin, ürüne ilişkin üretim, satış ve ithalat kararları üzerindeki denetim hakkını da güvence altına almaktadır.

Patentler: Bir buluş için buluş sahibine devlet tarafından verilen bir patent, buluş sahibinin izni olmadan başkalarının buluşu üretmesini, kullanmasını veya satmasını belirli bir süre boyunca engelleme hakkı vermektedir. TRIPS Anlaşması'nda patent koruma süresi 20 yıl olarak belirlenmiştir. Bu alandaki tartışma, farmösitik ürünlerde optimum patent koruma düzeyi üzerinde devam etmektedir.

Fark Nedir?

- Patent, endüstriyel tasarım ve coğrafi işaretler, kayıt altına alınırsa korunabilir.
- Telif hakkı ise ticari sırlar gibi özel koşullar altında otomatikman korunur. Kayıt altına alınmalarına gerek yoktur.

Entegre Devre Tasarımları: Bu alanda Vaşington Anlaşması gerekli korumalar konusunda temel teşkil etmektedir. TRIPS Anlaşması'nda yeni olarak korumanın en az on yıl sürmesi gerektiği ifade edilmektedir.

Diğer başlıklar: Anlaşma kapsamında ticari sırlar, rekabete aykırı lisans sözleşmeleri ve teknoloji transferi konuları da ele alınmaktadır. Önbilgi için http://www.wto.org/ sitesinden yardım alınabilir.

ANTİ-DAMPİNG, SÜBVANSİYON VE KORUNMA ÖNLEMLERİ (SAFEGUARD MEASURES)

DTÖ sisteminde Anti-damping önlemi gerektiren durumlar, sübvansiyonların etkisini bertaraf etmeyi gerektiren durumlar ile acil korunma önlemi alınmasını gerektiren durumlar, ticaretin daha serbest bir ortamda gerçekleştirilmesi prensibine istisnai durumları oluşturur.

Anti Damping Önlemleri: Anti damping Anlaşması, rekabetçi bir sektörü damping uygulaması nedeniyle zarar gören bir ülkeye, anti-damping önlemlerine başvurabilme hakkı tanımaktadır. Anlaşma çerçevesinde, bir malın dampingli olup olmadığı ve ne derece dampingli olduğunu anlamak üzere, malın kendi piyasasındaki değerine, ihraç edildiği başka bir ülkedeki fiyatına ve maliyet, harcama kar marjı gibi unsurlarından elde edilen kombine değerine bakılmakta ve damping yapıldığı hükmü verildiği takdirde dampingli ürünü ithal eden ülkenin anti-dumping önlemi almasına izin verilmektedir. Ayrıca DTÖ üyesi ülkeler anti-damping uygulamalarını belirtmekle yükümlüdürler.

Sübvansiyonlar Telafi Edici Önlemler: Sübvansiyonlar ve Telafi Edici Önlemler Anlaşması'nda iki husus açıklığa kavuşturulmaktadır:

- Sübvansiyonların hangi durumlarda ne ölçüde kullanılabileceği,
- Diğer ülkelerin sübvansiyon uygulamalarından zarar gören ülkelerin nasıl hareket etmesi gerektiği.

Anlaşmada ayrıca yasaklanmış ve uygulanabilir olmak üzere iki çeşit sübvansiyon belirtilmiştir.

Yasaklanmış sübvansiyonla kastedilen, belli ihracat hedeflerinin karşılayan ya da ithal ürünler yerine yerli girdileri tercih eden üreticilere verilen sübvansiyonlardır. Eğer Anlaşmazlıkların halli mekanizması ile bir sübvansiyonun yasaklanmış türde olduğuna karar verilirse,





söz konusu sübvansiyon hemen ortadan kaldırılmalıdır. Aksi takdirde zarar gören ülke gümrük vergisi koyma hakkına sahip olmaktadır. Uygulanabilir sübvansiyon durumunda ise şikayetçi ülke, araştırmasını yaparak sübvansiyonun kendi çıkarlarını zedelediğini ispatlamak durumundadır. Aksi takdirde sübvansiyona izin verilir. Acil korunma önlemleri, ithalatta görülen belirgin bir artışın, yerli sektörleri tehdit ettiği ya da ciddi zararlar verdiği durumda kullanılabilmektedir. Ayrıca ülkelerin ithalatı kısıtlamaya yönelik olarak karşılıklı anlaşmalarına izin verilmemektedir.

TARİFE DIŞI ENGELLER

Bu alanda imzalanmış olan anlaşmalar, ticareti kısıtlayan çeşitli bürokratik ve hukuki durumlara ilişkindir. İthalat Lisansları Alanı İthalat Lisanslama İşlemleri Anlaşması; çerçevesinde düzenlenmektedir. Söz konusu anlaşma, ithal lisanslarının verilme süreçlerinin basit, şeffaf ve öngörülebilir olması gerektiğini ifade etmektedir. Bu çerçevede devletler, lisansın neden gerekli olduğunu, başvuru koşullarını net bir şekilde ortaya koymakla yükümlü tutulmuştur.

Denizaşırı Ticarette Yükleme Öncesi Mal Araştırması; gelişmiş ülkeler tarafından bağımsız şirketlere yaptırılmaktadır. Mal ülkeye girmeden önce araştırma yapılmasına gerek duyulmasının sebebi; para kaçakçılığının ve gümrük vergisi kaybının önüne geçmek ve idari altyapı eksikliğini telafi etmektir. Bu konudaki anlaşma ülkelerin yetkilendirdikleri araştırma şirketlerine GATT kurallarının uygulanacağını ifade etmektedir.

Menşe Kurallarına İlişkin Anlaşma; küreselleşen ve gittikçe daha karmaşık hale gelen ticari ilişkilerde, menşe kurallarının şeffaf olarak belirlenmesini amaç edinmiştir. Genel prensipler üzerinde çalışmalar devam etmektedir.

Ticari Yatırım Önlemleri Anlaşması; ticarete etki eden tüm yatırımları içine almaktadır. Anlaşma metnine bahse konu önlemlerin bir listesi eklidir. Listede belli bir oranda yerli girdi kullanımını gerektiren önlemlere yer verilmektedir. Ayrıca ithalatın kısıtlanması ya da ihracat hedefi koyulması türünden uygulamalara karşı çıkılmaktadır. Anlaşma çerçevesinde tüm üye devletler anlaşmada belirtilen hususlara ters düşen uygulamalarını diğer üye devletlere bildirmekle yükümlü tutulmuştur. Ayrıca yatırım ve rekabet politikalarına ilişkin yaptırımlar konusu Doha Kalkınma Gündemi kapsamında ele alınmaktadır.

ŞEFFAFLIK-TİCARET POLİTİKALARININ DEĞERLENDİRİLMESİ(TRADE POLİCY REVİEW)

Uruguay Round'un dünya ticaretine olan önemli katkılarından biri, Ticaret Politikalarının Değerlendirilmesi konusudur. Şirketlerin ve kişilerin ticaret yaptıkları ülkelerdeki koşulları mümkün olduğunca bilmeleri önemlidir. Bu nedenle düzenlemelerin ve uygulanan politikanın şeffaf olması gerekmektedir. DTÖ'de bu durum iki yolla düzenlenmiştir: Bir, ülkelerin ticaret politikaları ile düzenlemelerini üye devletlere bildirmeleri ya da ikinci olarak DTÖ'nün ülkelerin ticaret politikasını değerlendirmesi. DTÖ'nün kurulması ile ticaret politikası değerlendirme işlemi, hizmetleri ve fikri mülkiyet hususlarını da içine alacak şekilde genişletilmiştir. Ayrıca Ticaret Politikası Değerlendirme Organı (Trade Policy Review Body) bu çerçevede DTÖ bünyesinde kurulmuştur. Organın amaçları arasında; düzenli izlemeler yapılarak şeffaflığın artırılması, dış ticaret politikalarının dünya ticaretine etkisinin çok taraflı olarak değerlendirilmesi yer almaktadır. Ülkeler büyüklüklerine göre ayrılarak, politikaları değerlendirmeye tabi tutulmaktadır. Amerika, Japonya, Çin ve AB her iki yılda, (dünya ticaretindeki payları açısından) sonraki 16 ülke her dört yılda ve geri kalan ülkeler altı yılda bir olmak üzere değerlendirilmektedir. Her bir değerlendirmenin ardından DTÖ sekreteryası tarafından birer rapor hazırlanmaktadır.

ANLAŞMAZLIKLARIN HALLİ

Anlaşmazlıkların Halli, çok taraflı ticaret sisteminin en önemli temel dayanak noktalarından biri olup, aynı zamanda küresel ekonominin istikrarında da çok önemli bir rol oynamaktadır. DTÖ Anlaşmaları, DTÖ üyeleri arasında, söz konusu anlaşmalar çerçevesinde meydana gelebilecek ihtilafları bir çözüme kavuşturmak üzere, kendine özgü bir "Anlaşmazlıkların Halli Mekanizması" oluşturmuştur. Mekanizma çok açık ve net kurallardan oluşmaktadır. Söz konusu mekanizma, anlaşmazlıkların halli için ilk etapta tarafların karşılıklı olarak çözüm bulmalarına yönelik bir "istişare usulü" öngörmektedir. Bu usul yoluyla bir uzlaşmaya varılamazsa, panel oluşturulmakta ve panelin kararı, DTÖ'nün Anlaşmazlıkların Halli Organı (AHO) tarafından onaylanmaktadır. Eğer temyiz sürecine gidilmiş ise, temyiz kararı da yine AHO tarafından onaylanmaktadır. Şikâyet olunan taraf Panel ya da Temyiz Organı kararına uymadığı takdirde, AHO karşı tarafın, DTÖ Anlaşmaları çerçevesindeki tavizlerini ve diğer yükümlülüklerini askıya alma şartıyla misilleme yapmasına izin vermektedir. Her durumda DTÖ'nün Anlaşmazlıkların Halli Organı, kabul edilen tavsiyelerin ve kuralların uygulanmasını izlemekte ve her türlü anlaşmazlığa konu olan durum, tamamen ortadan kalkmadıkça gündeminde tutmaya devam etmektedir.

Anlaşmazlıkların Çözümü Sistemi, DTÖ'nün uluslararası ticaret sistemine güvenlik ve öngörü sağlayan bir unsurudur ve bu sistem sayesinde DTÖ üyele-



ri, uluslararası ticaret kurallarının aleyhlerine ihlali durumunda kendileri bir girişimde bulunmamakta, fakat çok taraflı anlaşmazlıkların çözümü sisteminin bu durumu çözmesini istemektedirler.

DOHA KALKINMA GÜNDEMİ

Doha Kalkınma Gündemi'nde yirmi bir başlık altında müzakere edilecek konular gruplandırılmıştır. 2001 yılında başlayıp 2005 yılında tamamlanması planlanan müzakereler Ticaret Müzakereleri Komitesi'nde devam etmektedir.

Müzakerelerin GATT Anlaşması kapsamına giren kısmında:

- Ödemeler dengesi istisnası: ödemeler dengesinin koruma amaçlı ithalat kısıtları getiren gelişmekte olan ülkelere daha esnek davranılması,
- Piyasaya giriş taahhütleri

Tarım sektörünü ilgilendiren bölümünde:

- Gelişmekte olan ülkeler için gıda güvenliği ve kırsal kalkınma,
- En az gelişmiş ve net gıda ithalatçısı ülkelere ilişkin konular,
- İhracat kredileri ve bu kredilere yönelik sigorta ya da garanti programları,
- Tarife kotaları

SPS Önlemlerinin görüşüldüğü bölümde:

- Gelişmekte olan ülkelere diğer ülkelerin yeni SPS önlemlerine adapte olabilmeleri amacıyla ek süre verilmesi.
- Bir ülkenin SPS önlemlerine ilişkin mevzuatının yayınlanması ile uygulanması arasında makul süre bırakılması.
- Başka ülkelerce uygulanan hayvan bitki ve insan sağlığının korunmasına yönelik tedbirlerin, kendi ülkesindeki uygulamaları ile aynı düzeyde olabileceğinin kabul edilmesi.
- SPS Anlaşması'nın yeniden değerlendirilmesi.
- Gelişmekte olan ülkelerin SPS standartlarının belirlenmesinde yer alması.
- Mali ve teknik yardım.

Tekstil ve giyim sektörüyle ilgili olarak:

- Anti-damping uygulamalarındaki esnek durumların azaltılması.
- Devletlerin yeni menşe kurallarının sınanabilme ihtimali.
- Kotaların genişletilmesi ve en az gelişmiş ülkeler lehine kotaların dağıtılması.

Ticaretin önündeki teknik engellerin görüşüldüğü bölümde:

- En az gelişmiş ülkelere teknik yardım ve genel olarak teknik yardım konusu.
- Mümkün olduğu durumlarda gelişmekte olan ülkelerin yeni önlemlere uyum sağlayabilmesi için altı ay süre tanınması.
- Bu alandaki uluslar arası standartların belirlenme sürecine gelişmekte olan ülkelerin katılması.

Ticari Yatırım Önlemlerine ilişkin olarak yedi yıllık geçiş süresinin artırılması; Anti-Dampingle ilgili olarak:

- Şartlarda önemli bir değişiklik olmadığı sürece ikinci bir anti-damping soruşturmasına izin verilmemesi,
- Gelişmekte olan ülkelere anti-damping önlemi uygularken, söz konusu ülkelerin gelişmişlik durumunun dikkate alınması,
- Anlaşmanın uygulamasının güçlendirilmesi için yıllık değerlendirmeler yapılması.

Gümrüklerde değerleme konusunda:

- Gelişmekte olan ülkeler için anlaşmanın uygulama süresinin artırılması.
- İhraç değerlerinin belirlenmesinde işbirliği yolları; Menşe kurallarıyla ilgili olarak, üye devletler arasında menşe kurallarının uyumlaştırılması.

Sübvansiyonlar ve Karşı Önlemlerle ilgili olarak:

- İhracatçıya sübvansiyon verilebilmesi için sınır kişi başı gayri safi milli hasıla değeri bin dolardır. Üye ülkenin bu değerin altında olduğunun nasıl test edilebileceği.
- Yasal kalkınma hedefleri çerçevesinde herhangi bir karşı önleme maruz kalmadan gelişmekte olan ülkelerin sübvansiyon verebilmesine ilişkin yeni kurallar.
- En az gelişmiş ülkeler için ihracattaki sübvansiyon yasağının geçersiz olması.

Anlaşmada öngörülen geçiş süresinin artırılması.

TRIPS Anlaşması kapsamındaki görüşmelerde:

- En az gelişmiş ülkelere teknoloji transferi.

Tarım sektörüyle ilgili olarak:

- Piyasaya giriş şartlarının azaltılması.
- İhracat teşviklerinin azaltılması.
- Sübvansiyonların azaltılması konuları görüşülmektedir.





YENİ KONULAR

E-ticaret: Üretim, reklâm, satış ve ürünlerin dağıtımı konusunda telekomünikasyon ağlarının oluşturulduğu yeni ticaret alanında, ürünler arasındaki ticaret sınırlarının elektronik ortamda kalktığı bir alan elde edilmiştir. DTÖ üyeleri kendi elektronik alanlarında gümrük sorumluluklarının devam etmesi konusunda fikir birliğine varmışlardır.

İstihdam Standartları: İstihdam Standartları, çocuk işgücünden, sendika kurma hakkına, düşük ücretlendirmeden, sağlık ve güvenlik sorunlarına, çalışma saatlerine kadar, işçileri farklı yönlerden tehdit eden standartları kapsar.

1996 Singapur Konferansı'nda, DTÖ üyeleri ILO'yu istihdam standartları konusunda sorumlu organizasyon olarak tanımlamışlardır. Bütün DTÖ üyeleri, dar bir alanı kapsayan "ana standartlar" üzerinde açık bir fikir birliğine varmışlardır. Örneğin, işçilerin zorla çalıştırılmaması, çocuk işçilerin çalıştırılmaması ve işyerinde kadın-erkek ayrımcılığı dâhil hiçbir ayrımcılığın yapılmaması gibi.

Bazı ülkeler DTÖ'nün istihdam standartları konusuna daha kapsamlı olarak yer vermesi ve daha kesin kurallar koyması gerektiğini iddia ederken; çoğu gelişmekte olan ülkeler ise, DTÖ'nün konuya daha fazla dahil olmaması gerektiğini savunmaktadır. Daha karışık olan bir yasal sorun ise, ILO standartları ve DTÖ anlaşmaları arasındaki ilişkinin nasıl olacağıdır. Örneğin, ILO standartları, DTÖ kurallarıyla örtüşecek midir?

Bölgeselleşme: Bölgesel gruplaşmaların DTÖ'nün çok taraflı ticaret sistemine yardımcı olup olmadığı konusu tartışma konusudur. Komiteye göre, tersi gibi görülse de, bölgesel ticaret anlaşmaları DTÖ'nün çok taraflı ticaret sistemine destek sağlamaktadır. Bölgesel anlaşmalar, ülke gruplarının kuralları ve sorumlulukları müzakere etmelerini sağlamaktadır. Hizmetler, çevresel standartlar, yatırım ve rekabet politikaları bölgesel müzakereler esnasında doğmuş ve DTÖ'nün anlaşmalarında ve tartışma konularında gelişmiştir. Gruplaşmalar DTÖ için önemlidir çünkü gruplaşmalar sınırların kalkması ya da azalması konusunda etkilidir. Gümrük Birliği ya da Serbest Ticaret Bölgesi gibi yapılanmalar, DTÖ'nün prensiplerine aykırı olabilir. Fakat GATT'nin 24. Maddesi bölgesel ticaret anlaşmalarının bir istisna kurmasına izin vermektedir. Özellikle anlaşmalar, ülkeler arasında ticari bariyerlerin kalkmasını sağlayarak daha serbest ticaret çıkışı sağlanmasına yardımcı olmalıdır. Başka bir deyişle, bölgesel bütünleşme çok taraflı ticareti tamamlamalıdır, tehdit etmemelidir.

GELECEK SAYIDA
"BÖLGESEL TİCARET ANLAŞMALARI VE TÜRKİYE" BOYUTU İŞLENCEKTİR.

